

DE EEMPOLDER; EEN WEIDEVOGELMAGNEET

Celine Roodhart

“Vooral de kievitenconcentratie is rechtstreeks verbijsterend, in het ruime steppenlandschap staan zij in onnoemelijke getale te soezen of lopen zij ijverig te foerageren. Door vaak onnaspeurlijke oorzaken gaan de menigten soms plotseling op de wieken en in zo'n geval krijgt men een goed denkbeeld van hun numerieke sterkte. De vliegende vogels vertegenwoordigen reeds een heirleger van tienduizenden; de massa's, die elders de begane bodem blijven stofferen, vormen bovendien een veelvoud van de luchtmacht. Hieruit kan worden afgeleid, dat de polders door de vogels worden gewaardeerd als een onuitputtelijk voedselreservoir” (Tolman, 1950).

De Eempolder ligt in de provincie Utrecht, tussen de Utrechtse Heuvelrug en het Eemmeer. Het gebied bestaat uit een laagveenlandschap rond de monding van de Eem en heeft een bijzonder verhaal te vertellen. Het reservaatgedeelte van de Eempolder heeft de afgelopen 30 jaar een geweldige ontwikkeling doorgemaakt wat betreft weidevogels. Dit is mede tot stand gekomen door een ruilverkaveling, waarbij rekening werd gehouden met natuurbelangen en later een unieke samenwerking ontstond tussen agrariërs en Vereniging Natuurmonumenten.

Dit verhaal vertelt welke vogels er leefden in de Eempolder vóór de tijd van de ruilverkavelingen en hoe er ten tijde van de ruilverkavelingen met de weidevogels is omgesprongen. Het verhaal sluit af met hoe dit alles uitpakte voor de weidevogels anno 2012.

Weidevogels 1900 - 1950

De kwartelkoning en de kievit waren algemene broedvogels rond 1910, waarbij de kievit een dichtheid had van 100 paar per 100 ha. Door intensief eieren rapen (1800 eieren per week in het hoogseizoen) en de ruilverkavelingen na de Tweede Wereldoorlog werd de achteruitgang in een snel tempo voortgezet. Rond dezelfde tijd waren er baltsplaatsen van kemphanen bekend met totaal meer dan 2000 hanen. De grootste baltsplaats lag op de dijk ten westen van de Eem, iets ten noorden van Eembrugge, waar jaarlijks tot 400 hanen verbleven. Vanwege de grote aantallen was de jacht lonend en werd er intensief op de soort gejaagd, wat tevens zorgde voor een enorme teruggang, die versneld is na 1945. De watersnip kwam rond 1940 op als broedvogel, daarvoor was het een doortrekker waar op gejaagd werd.

De grutto was een schaarse broedvogel in de Eempolder, met 5-6 paar per 100 ha. Na de Tweede Wereldoorlog is de soort in het hele gebied toegenomen. In tegenstelling tot de tureluur (tuter op z'n oud-Eemnessers), die dichtheden bereikte van 60-80 paar per 100 ha, maar na de tweede wereldoorlog juist sterk afnam. In het lage gedeelte van de Maatpolder broedden rond 1910 veel zomertalingen, met een dichtheid van meer dan 10 paar per 100 ha. Het is bijna onvoorstelbaar dat de zomertaling begin 1900 net zo algemeen was als de wilde eend nu. De scholekster was rond deze tijd een echte kustvogel. Verder hebben er

tussen 1930 en 1950 zwarte sterns in de waaien gebroed en lagen er 4 kolonies van visdieven verspreid over de Eempolders, die na de Tweede Wereldoorlog geheel verdwenen.

De Eempolder ten tijde van de ruilverkavelingen

De eerste ruilverkaveling in Eemnes was in de periode 1938-1942. De reden hiervoor was bijeenbrengen van kavels voor efficiëntie en toegankelijkheid. Vervolgens is er in 1963 een tweede ruilverkaveling in gang gezet. Dit werd een landinrichting genoemd waarbij ook andere belangen dan die van de agrarische sector meespeelden, zoals natuur.

Grutto's - Jan van der Greef

Er is tijdens deze 40-jarige ruilverkaveling, naast 18 boerderijen en vele werken, 481 ha aan natuur gerealiseerd, wat heel bijzonder was voor deze tijd. Dit kwam mede door de inzet van de Vereniging Vrienden van Eemland, de Stichtse Milieufederatie, Vereniging Natuurmonumenten en de werkgroep Eemland (Vervloet en Van den Bergh, 2007). De ruilverkaveling heeft geleid tot schaalvergroting en intensivering en daardoor is de weidevogelstand sterk achteruit gegaan.

Weidevogels 1950 - heden

De Kievit heeft zijn hoogtijdagen van begin 1900 tot aan de eind jaren 60, waarna de soort afneemt. Rond 1994 is er weer sprake van een lichte groei, met af en toe wat terugval. De grutto begint vanaf 1975 toe te nemen in de Eempolder, waarbij de territoria zich concentreren in en rondom terreinen van Vereniging Natuurmonumenten. In de tabel 1 is duidelijk vanaf 2000 het enorme effect van blokvor-

ming van het reservaat te zien (zie verderop). De scholekster begon rond 1975 op te komen, waarna er een soort stabilisatie optrad, zij het met flinke schommelingen in aantallen. De tureluur heeft flink te lijden gehad onder de intensivering na de Tweede Wereldoorlog, maar krabbelt geleidelijk op met een spectaculair aantal vanaf 2010. Om onduidelijke redenen is de watersnip na 1979 uit het gebied verdwenen, waarna hij terugkeerde toen de vernatting al een tijd in gang was gezet. In 1975 en 1976 werden er vrouwtjes kemphaan op de baltsplaatsen en in het veld waargenomen. Er zijn in 1975 nog minimaal 90 broedende vrouwtjes geteld. In 1989 werd de kemphaan niet meer als broedvogel vastgesteld. De zomertaling is sinds 1976 gestaag afgenomen en sinds de jaren 80 is de soort op een stabiel laag peil gebleven, waarna hij langzaam weer opkrabbelt. Rond 1976 zijn er twee broedgevallen van velduilen vastgesteld en is de kwartelkoning helaas verdwenen.

Inrichting en beheer van een weidevogelmagneet

Van de eerder genoemde 481 ha natuur die gerealiseerd werd ten tijde van de ruilverkaveling heeft de afronding in 2001 plaatsgevonden. In 2000 zijn de meeste percelen verworven voor het weidevogelreservaat en is er begonnen met blokvorming door Vereniging Natuurmonumenten. In 2001 kon het reservaat vernat worden door het instellen van een ander peil en daarbij horend waterbeheer. Dit wordt het opkrikplan genoemd. Met behulp van stuwen is er een nieuw waterpeil opgezet. Later zijn er waterwielpompen bijgekomen in het kader van het opkrikplan om plas-draspercelen te creëren die voor soorten als kemphaan en grutto als opvetplek dienen na de trek. Verder zijn er kilometers aan slootkant afgevlakt en zijn oevers afgeschraapt ten behoeve van foerageergebied voor steltlopers (Eichhorn, 2011).

In 2010 is er een gemaal aangelegd om het waterpeil beter af te stellen in de peilvakken, en zodat men niet meer afhankelijk is van de windmolentjes. Verder zijn er nog twee extra plas-draspercelen aangelegd voor het opvetten en paarvorming van weidevogels.

Na de inrichting is gaandeweg het meest optimale beheer voor weidevogels in gang gezet door Vereniging Natuurmonumenten, waarbij het verhoogde waterpeil het belangrijkste sturingsmiddel is om de grasgroei te remmen. Dit wordt gedaan met behulp van verschillende peilvakken. Vanaf 1 februari wordt het water vastgehouden in het gebied, waardoor het gebied tot ongeveer 15 april in een plas-dras situatie verkeert. Het beheer wordt mede mogelijk gemaakt door lokale veehouders, die als grondgebruikers jaarlijks een contract tekenen met daarin de voorwaarden over bijvoorbeeld het tijdstip van begrazing en maaien, wat ieder jaar verschilt door vestiging van vogels en bijzondere vegetatie.

Verder worden rietvegetaties op de oever bovengronds verwijderd, in verband met de openheid van het gebied voor de weidevogels. Ook wordt de vos bestreden en is er populatiebeheer voor de grauwe gans (Eichhorn, 2011).

Vruchten plukken van beheer en inrichting

Dankzij de vernatting, het opkrikplan en het gericht faunabeheer is er sprake van een stijgende populatie (kwetsbare) weidevogels met zelfs terugkeer van de

kemphaan als broedvogel sinds 2001. De populatie wordt ieder jaar gekarteerd door medewerkers van Natuurmonumenten en vrijwilligers. Verder is er een goede samenwerking met overheden, boeren en particulieren waardoor er veel draagvlak is voor het weidevogelbeheer.

In tabel 1 staan de broedparen van de primaire weidevogels in het reservaatgedeelte van Noordpolder te Veld en de Maatpolder. Er is geen duidelijke verklaring voor de toe- of afname van alle soorten.

Noordpolder te veld en Maatpolder (230 ha)												
	1973	1979	1989	2002	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Gele kwikstaart	11	10	4	1	-	-	3	2	-	-	4	24
Graspieper	47	14	15	11	5	6	5	7	10	8	4	23
Veldleeuwerik	64	58	47	10	1	3	1	5	6	4	3	5
Kievit	41	11	97	126	150	145	112	147	128	109	204	293
Grutto	51	39	68	115	146	126	126	112-108	140-176	205-281	258-288	312-365
Tureluur	11	11	19	35	33	34	20	32	36	29	119	160
Scholekster	19	11	23	10	11	9	7	9	11	8	16	25
Kemphaan	-	-	-	2	1	-	-	2	-	8	9	10
Watersnip	6	2	-	-	-	-	-	-	2	4	14	18
Slobeend	3	9	13	26	6	16	17	15	7	17	22	39
Zomertaling	7	1	5	9	2	-	2	3	2	6	5	9

Tabel 1 Aantal broedparen primaire weidevogels in het weidevogelreservaat.

Het weidevogelreservaat staat nu bekend als topgebied voor weidevogels. Dit is terug te zien in de aantallen broedparen die tot 2011 stegen. Daarna wordt er een stabilisatie van de aantallen verwacht. Voorkomende soorten zijn grutto, kemphaan, tureluur, kievit, scholekster, slobeend, zomertaling, watersnip, veldleeuwerik en graspieper. Andere broedvogels zijn kluut, bontbekplevier, gele en witte kwikstaart, kuifeend, krakeend, bergeend en smient. Door de optimalisatie van inrichting en beheer van de rietlanden langs het Eemmeer is het rietland open en gezonder geworden, waardoor vogelsoorten als bruine kiekendief, blauwborst, roerdomp en baardmannetje zijn toegenomen (Eichhorn, 2011).

Neuzen dezelfde kant op

Vereniging Natuurmonumenten deelt haar kennis over inrichting en beheer van het weidevogelgebied in de Eempolder met de Agrarische Natuurbeheervereniging Ark- en Eemlandschap en zij zetten zich samen in voor een duidelijke visie op het weidevogelbeheer binnen de agrarische bedrijfsvoering in het hele Eemland. Aan-

sluitend hierop heeft de provincie Utrecht een weidevogelvisie opgesteld omdat zij internationale verantwoordelijkheid voelt voor het duurzaam behoud en beheer van de weidevogels. Hiervoor wijst provincie Utrecht weidevogelkerngebieden aan. Deze gebieden zijn van voldoende kwaliteit om de weidevogels te laten reproduceren en herbergen voldoende opgroei- en uitvliegmogelijkheden voor de jongen, ook op langere termijn. Eemland is zoekgebied voor een van de belangrijkste kerngebieden. Deze goede afstemming en samenwerking met alle partijen die invloed hebben op het weidevogelgebied is heel belangrijk voor de continuïteit van het beheer en het draagvlak daarvoor.

Hoe behoud je een weidevogelmagneet?

Het behoud van de huidige weidevogelpopulatie kan worden gewaarborgd door het voortzetten van het huidige beheer, waarbij er goed wordt gelet op het behouden van een optimale grasstructuur voor broedhabitat en kuikenland. Verder zal de predatiestand laag moeten worden gehouden en zullen er buffers worden gevormd rondom het weidevogelgebied om zo voldoende kuikenland beschikbaar te hebben.

Een knelpunt in de toekomst kan het verdwijnen van agrarische bedrijven zijn. Veeteeltbedrijven zijn belangrijk voor het inscharen van vee en het maaien en afvoeren van het gras. Er zijn helaas steeds meer agrariërs die stoppen met hun bedrijf, waardoor er veel potentieel weidevogelleefgebied in handen komt van projectontwikkelaars en hobbyisten. Hierdoor treedt verrommeling op in de vorm van schuurtjes, heggen en ruigtes die een negatief effect heeft op de openheid van het gebied en daarmee de duurzaamheid van de weidevogelpopulatie.

Het is en zal een uitdaging blijven om een goede balans te vinden tussen efficiënte agrarische bedrijfsvoering, een gezonde weidevogelpopulatie en de toenemende recreatiedruk in de Eempolder.

Literatuur

- Eichhorn, K. Kwaliteitstoets Eemland, Vereniging Natuurmonumenten, 2011.
Natuurmonumenten. Eemland en Coelhorst, Beheerplan 1997, Beheervisie en documentatie, O&B rapport no. 97-54, 1997.
Smit, J.J. Het Eemland en de polder Arkemheen rond het begin van de twintigste eeuw, 1988.
Vervloet, J. S. van den Bergh. Nederzettings- en Ontginningsgeschiedenis, in Eemland in verandering. Ontginning en ruilverkaveling in het gebied van de Eem, Utrecht, 15-36, 2007.
Tolman, Rinke. Landschappen en seizoenen III, Herfst, Assen, p. 90-91, 1950.
Weidevogelvisie Provincie Utrecht, januari 2012.

Celine Roodhart geeft een lezing over de Eempolder en onder haar leiding is er ook een excursie naar de Eempolder. Zie Verenigingsnieuws in deze Kruisbek bij de afdeling Doorn/Driebergen en in de agenda op de website.